

УДК 636.1.082.081

ЖВАВІСТЬ І СКОРОСПІЛІСТЬ ОРЛОВСЬКИХ РИСАКІВ

Б.М. ГОПКА, кандидат сільськогосподарських наук, професор

В. М. Ткачук, кандидат сільськогосподарських наук

Ніжинський агротехнічний інститут

Вивчали скороспілість орловських рисаків різного класу жвавості та рівень інбридингу в їхніх родоводах.

Рисак, іноходець, скороспілість, жвавість, метис, лінія, стандарт бредна порода.

Сучасний орловський рисак переживає чимало труднощів. Вони зумовлені рядом факторів, які в сукупній дії своїй ставлять під загрозу саме існування породи. Так, орловський рисак за жвавістю не може конкурувати із стандарт бредними, французькими чи скандинавськими ровесниками: він поступається їм і на коротких, і на довгих дистанціях. Це пов'язано з тим, що орловська порода створювалася не для кінного - бігового – рисистого спорту, а для роботи в запряжці найрізноманітнішого призначення. Тому аж до кінця XIX ст. жвавість орловських коней не була основною селекційною ознакою. Цей недолік, на наш погляд, став очевидним лише з появою американського рисака на іподромах Європи, а згодом і Росії.

Найдешевшим способом відтворення коней для іподромного бігового спорту було схрещування вказаних двох порід між собою. Дуже захопилися ним не тільки в країнах Європи, а й у Росії, і стосувалося воно однаковою мірою як приватних, так і державних кінних заводів. Так, перші помісні (метисні) орлово-американські лошата народилися в 1894 році, як не дивно, у державному

Хреновському кінному заводу, який був і є Меккою орловського кіннозаводства, а в 1895 році – у приватних кінних заводах 1.1.Воронцова-Дашкова, який того часу обіймав посаду Головного управляючого державного кіннозаводства Росії, й у маловідомому конезаводі Россо.

У подальшому (1896-1897 рр.) орловських кобил уже схрещували з американськими жеребцями на кінних заводах Дібрівському, братів В'яземських, Лейхтенберзького, Рібоп'єра та ін. [2].

Посилений інтерес до заокеанського рисака зумовлювався ще й тим, що призові суми на іподромах Росії зростали досить швидкими темпами: якщо в 1880 році для рисаків було розіграно 110 тис., то у 1916-му - 6 млн рублів золотом, або в 54,5 раза більше.

На такій хвилі захоплення схрещуванням у Росію було завезено (до 1914 р.) 156 жеребців і 220 кобил американської рисистої породи. Серед цього поголів'я були різні за якістю коні - від невипробуваних до світових рекордистів (ж. Кресцеус 2.02,2 на 1609 м, 1901 р.н.). Виділялися якістю приплоду, а згодом і впливом на формування російської рисистої породи такі імпортовані жеребці, як Алойша 2.11, гн., 1908 р.; Альвін 2.11,9, бур., 1885 р.; Барон Роджерс 2.09,6, кар., 1890 р.; Боб Дуглас 2.04,4, сір., 1904 р.; Вільбурн-М 2.14,4, т-гн., 1892 р.; Гей Бінген 2.12,4, кар., 1903 р.; Дженераль Форрест 2.08, т-н., 1898 р.; Квартер Кезін 2.14,2, гн., 1892 р.; Пасс Роз 2.14,6, гн., 1892 р. та ін. В останні роки ХІХ і на початку ХХ ст. схрещування орловських та американських рисаків набуло значних масштабів і реально загрожувало існуванню першої заводської породи Росії. Тому вчені, деякі державні діячі, власники заводів, спеціалісти та любителі

орловського рисака забили на сполох. Результатом цієї непростої акції став перший з'їзд кіннозаводчиків Росії, який відбувся у 1910 році. Дискусії на ньому були жорсткими. На захист орловського рисака професор П. М. Кулешов виступав 82 рази, а І.І.Воронцов-Дашков доводив, що... «для визначення внутрішніх якостей скакових (верхових) і рисистих (бігових) коней існує лише один критерій, визнаний всіма народами - призовий стовп. Що ж стосується екстер'єру, то зовнішня краса як людини, так і коня поняття умовне, тому про смак не сперечаються» [3]. Отже, судячи із заяви Головного управляючого кіннозаводством Росії, основне - жвавість коня, а породність, типовість, екстер'єр істотного значення в селекції не мають.

Після тривалих дискусій учасники з'їзду прийняли рішення про заснування однакової кількості призів з однаковою їхньою вартістю як для чистопородних орловців, так і для метисів. Цим простим рішенням орловська рисиста порода одержала великий шанс для подальшого розвитку та вдосконалення. Реалізації прийнятого рішення сприяла програма розвитку сільського господарства, розроблена і впроваджена П. А. Столипіним. До 1917 року конярство України розвивалося швидкими темпами: в 1882 році на території нашої держави налічувалося 2858 тис. коней, а у 1916-му досягло свого максимуму - 5424 тис. голів. Того ж року в загальному енергетичному балансі сільськогосподарського виробництва живе тягло становило понад 97%.

Проте програма з'їзду російських кіннозаводчиків щодо поліпшення жвавості орловських рисаків не була реалізована через ряд соціальних причин - перша світова і громадянська війни, нічим не виправдана колективізація, націоналізація приватних кінних заводів,

Велика Вітчизняна війна й відновлення зруйнованого сільського господарства. Протягом зазначеного періоду про жвавість орловського рисака та його скороспілість хоч і говорилося немало, але робилося не так вже й багато, бо коней цієї породи бачили, насамперед, як поліпшувачів робочого поголів'я на досить великій території колишнього Радянського Союзу.

Матеріал і методика досліджень. Для характеристики сучасного орловського рисака за жвавістю і скороспілістю використано матеріали каталогів коней цієї породи, які подолали дистанцію в 1600 м за 2 хв 10 с і жвавіше. Ці матеріали періодично видає Всеросійський науково-дослідний інститут конярства разом із некомерційною організацією «Содружество» [1, 5]. Для коней вказаного класу враховували власний рекорд на 1600 м та вік його встановлення (у роках). Для рисаків класу 2.05, крім зазначеного, встановлювали ступінь інбридингу за Райтом та варіанти підбору їхніх батьків. Зібраний матеріал опрацьовано біометрично за Н. А. Плохинським (1978). Усього враховано 1731 рисака класу 2.10, виявленого на іподромах СНД станом на 01.01.2006 року. Серед цього поголів'я є 124 орловських рисаки класу 2.05, виявлених на початок 2007 року.

Результати досліджень. На початок 2006 року в країнах СНД зареєстровано 1731 орловський рисак, який подолав 1600 м (півтори версти) за 2 хв 10 с. Першим до цього реєстру увійшов шестирічний Крепиш 2.08,5; сір., 1904 р. н. від Громадного і Кокетки. У наступні роки поголів'я коней цього класу зростало досить інтенсивно, але дуже нерівномірно (рис.). Максимальна кількість орловських рисаків класу 2.10 була виявлена у період з 1981 по 1990 рік. Найімовірніше це

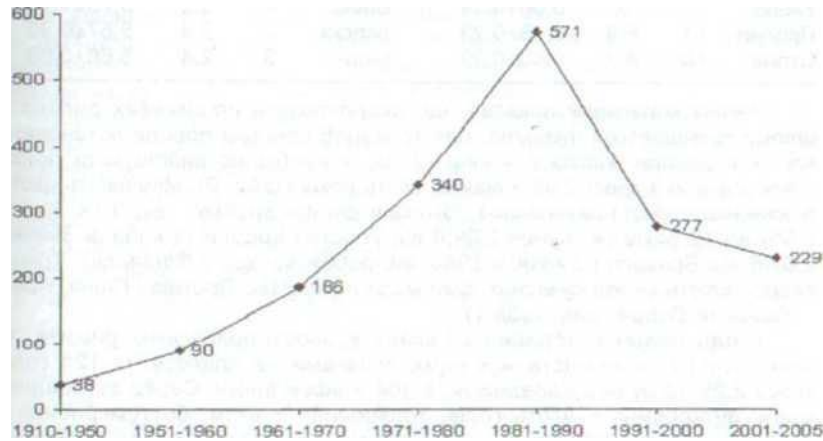
зумовлено інтенсивним використанням феноменального Піона, його синів і онуків та їхньої замороженої сперми, а також жеребців, які мали кров чистокровної верхової (через Фактотума, Фрамполя, Хотімська, Брома), стандартбредної (Білл та Ейпекс Гановери) і російської рисистої (Апогей 2.04,6) порід, удосконаленням системи заводського та іподромного тренінгу.

Проте в наступному десятиріччі їхня кількість зменшилася вдвічі. Причиною цього було зниження попиту на орловського рисака, його неспроможність конкурувати на іподромній доріжці з представниками жвавіших рисистих порід, незаінтересованістю провідних іподромів працювати з молодняком цієї породи. Так, якщо у 70-х роках минулого століття на Московському, Раменському, Київському, Одеському і Харківському іподромах орловські рисаки становили 30-40% усього поголів'я, що тут випробовувалося, то тепер їх не більше 20, а на Центральному Московському іподромі - менше 10%.

Однак за останні 20 років жвавість орловських рисаків, які народилися в період з 1979 по 2000 рік, зросла на 3, 5 с, частка коней трьох років і старших із ставок цього часу, які увійшли до класу 2.10, збільшилася від 10 до 14,6, а класу 2.05 - від 0,52 до 1,48%. Про позитивні зрушення в орловському кіннозаводстві свідчить і той факт, що до списку коней 2 хв. 10 с все частіше потрапляють рисаки 3-річного віку. Наприклад, у 2001 і 2003 роках таких коней виявлено по п'ять голів, а в 2004-му - дев'ять, серед яких три кобили. Більше того, у 2005 році жеребець Запорізького кінного заводу Кулон від Уклона й Кальки 2002 р.н. подолав 1600 м за 2 хв 05 с і встановив абсолютний рекорд для трирічних орловських коней. За кількістю маточного поголів'я

(1324 кобили) орловський рисак посідає друге місце після призового (російського) рисака, який має 2010 маток;

голію

роки

Рис. Динаміка поголів'я орловських рисаків класу 2.10 і жвавіше на третьому місці за цим показником знаходиться тракєненська порода -1028 і на четвертому - ахалтекінська - 1001 кобила [4].

Найбільшу кількість рисаків класу 2.10 вирощено на кінних заводах: Хреновському - 276 голів (у тому числі 26 в класі 2.05), Московському - 193 (19), Пермському - 165 (22), Дібрівському - 142 (11), Алтайському 124 (9), Чесменському - 117 (11), Запорізькому - 53 (3), Лимарівському 42 (0), Лозівському - 39 (5), АТ «Павлівське» Полтавської області – 15. За кількістю рисаків класу 2.05 домінує лінія Ліона [1].

Дуже важлива селекційна та економічна ознака сільськогосподарських тварин - їхня скороспілість. Під скороспілістю сільськогосподарських тварин професор К. Б. Свечин розумів їхню здатність досягти такого високого ступеня свого розвитку, при якому забезпечується можливість раннього їх використання для відтворення

й виробництва продукції без шкоди для здоров'я та подальшого розвитку. Основним критерієм скороспілості є вік тварин [9].

Скороспіліші рисаки економічно вигідніші, оскільки у них раніше виявляється основна селекційна ознака - призова роботоздатність. На цій підставі можна в більш ранньому віці відбирати жеребців і кобил до основного відтворюючого складу, до 6-7-річного віку перевірити їх за якістю потомства і, таким чином, прискорити темпи селекції зменшенням інтервалу між поколіннями. За таких умов значною мірою заощаджуються фінансові й трудові ресурси, пов'язані з утриманням коней.

Аналіз матеріалу показав, що скороспілість орловських рисаків у цілому залишається низькою. Для того щоб коні цієї породивстановили власний рекорд жвавості у класі 2.10, їх необхідно вирощувати понад п'ять років, а в класі 2.05 - майже шість років (табл. 2). Мінливість цього показника серед врахованого поголів'я досить висока - від 3 (ж. Кулон 2.05) до 12 років (ж. Кумач 2.09,4 від Успеха і Корони та кобила Змєйка 2.07,5 від Бравого і Зирянки 8946, випробовувалася у Фінляндії). Кращу скороспілість серед сучасних ліній мало потомство Проліва і Піона, гіршу - Улова та Отбоя.

Щодо ступеня інбридингу і класу жвавості орловських рисаків, то виявити чітку залежність між цими ознаками не вдалося. Із 124 голів класу 2.05 20 були аутбредними, а 104 - інбредними. Серед аутбредних мали: ауткросинг - шість голів, топкросинг - вісім, боттомкросинг - п'ять та інбредлайнкросинг - одна голова. Найчастіше серед пробандів трапляється інбридинг до 1,78% - 65 голів, від 1,79 до 3,10 - 14, від 3,11 до 6,24 - 22 і понад 6,25% - три голови. Дослідженнями інших авторів

доведено, що з підвищенням ступеня інбридингу якість орловських рисаків погіршується [6, 8].

2. Характеристика орловських рисаків за скороспілістю (на 1 січня 20018 р.)

Група коней	Клас 2.10		Клас 2.05	
	голів	вік	голів	вік
		установлення рекорду, років		установлення рекорду, років
Жеребці	1451	5,29±0,02	119	5,76±0,11
Кобили	280	4,34±0,09	5	4,40±0,26
Усього	1731	5,13±0,03	124	5,71±0,14

Якщо ж аналізувати орловських рисаків за віком усиновлення ними власних рекордів з часів їхньої реєстрації й до наших днів, то стверджувати про чітку закономірність прогресу скороспілості немає підстав. Так, за останні 120-130 років вік орловських жеребців, які встановили рекорди на дистанцію 1600 м, не змінився і сягав тоді й сягає тепер по сім років. За цей же період американські рисаки та іноходці «помолодшали» у середньому в 1,5 раза (табл.3). Крім удосконалення технології тренінгу і випробування, модернізації іподромів, упряжі та качалок (у 1882 р. було введено двоколісний екіпаж на пневмошинах), цьому сприяв ще й стандарт жвавості, введений у 1879 і доповнений у 1887 роках.

Указаним стандартом передбачалося заносити до реєстру племінних коней лише тих рисаків та іноходців, які у 2-2,5 року долали сухопутну милю (1609 м) за 2.40-2.45. Згодом ці вимоги до жвавості

зростали й до 1931 року, були не нижчими 2.30 для рисаків і 2.25 - для іноходців. З удосконаленням системи тренінгу й випробування, годівлі та утримання і селекції коней вимоги до жвавості рисистого молодняка зросли: у 70-х роках ХХ ст. вони були на рівні 2.15, а в 90-х - 2.05. Молодняк такого класу жвавості мав і має доступ до престижніших іподромів. Ті ж рисаки та іноходці, які не відповідають стандарту жвавості, подальшого племінного використання не мають. Саме через ці стандарти порода дістала назву «американська стандартbredна».

В умовах реалізації вимог стандарту з'являлися жеребці, які виділялися жвавим приплодом у ранньому віці. Їх інтенсивніше використовували як плідників, що сприяло як прогресу жвавості, так і скороспілості.

На наш погляд, скороспілість та жвавість орловського рисака доцільно поліпшувати не тільки методами чистопородного розведення, а й схрещуванням із чистокровою верховою та стандартbredною породами, використовуючи для цього як жеребців, так і кобил із певними до них вимогами щодо типу, калібру, можливо, й алюрності. Позитивний досвід такого схрещування (жорстко контрольованого прилиття крові) в орловському кіннозаводстві вже є і він дав, як відомо, добрі результати. Досить зазначити, що родоначальники найпоширеніших у породі ліній - Ліона 2.00,1 і Пілота 2.02,2 - мають у своїх родоводах кров чистокровного верхового жеребця Бояра. Та й практика використання стандартbredних жеребців для поліпшення французьких рисаків (система Рене Белльєра) також свідчить про ефективність такого заходу.

У 20-х роках минулого століття французький рисак домінував на

іподромах Європи, тричі підряд кобила Урані виграла приз Америки і встановила рекорд 4 хв 21 с на дистанцію 3200 м, який був перевершений у 1938 році орловським Уловом (4.20,6). У наступному десятиріччі заокеанські рисаки сім разів вигравали цей приз. Між двома породами загострилася боротьба за лідерство. У цей час з'явилися перші метиси від схрещування кращих французьких кобил (у тому числі була Урані) з американськими жеребцями. Перед спеціалістами постало питання: яким шляхом іти? Продовжувати дуже привабливе схрещування чи зберегти національну породу в чистоті? У цей надзвичайно відповідальний момент Асоціація рисистого кіннозаводства на чолі з її головою Рене Балльєром прийняла рішення - з 1937 року закрити студбук. Тому всі коні, яких занесено до книги по 1937 рік включно, вважалися чистопородними рисаками, а поміси, що народилися після 1937 року, не допускалися до розведення і не мали права брати участь у закритих призах для вітчизняних рисаків - їх можна було використовувати тільки в інших країнах. Унаслідок такого мудрого рішення частка приливої французьким рисакам крові виявилася незначною. Всі інші складові племінної роботи з породою - оцінка коней та їхній відбір, тренування і випробування, годівля, утримання й догляд, великі призові суми, діяльність тоталізатора і реклама - залишилися незмінними, але вже були на якісно вищому рівні.

У післявоєнні роки французькі селекціонери досягли ще більших успіхів: з їхніми кіньми не могли конкурувати не тільки орловські чи російські рисаки, а й стандартбредні, особливо на дистанціях понад 2000 м. Схрещування з американським рисаком заборонялося до

середини 80-х років минулого століття. У 1986 році Асоціація рисистого кіннозаводства прийняла рішення про обмежене використання шести найкращих за якістю приплоду стандартбредних жеребців - Спіді Сомолі, Спіді Крауна, Бонефіша, Супер Боула, Рояль Престижа і Першинга. Від цього вдруге здійсненого прилиття крові вирощено багато видатних іподромних крєків і жеребців-плідників високого класу. На початку 1991 року студбук був знову закритий. Щоб уникнути надмірного поширення в породі потомства окремих жеребців, вирішено парувати з одним плідником не більше 150 кобил на рік [7].

Ось так, протягом 70 років французький рисак двічі «ремонтувався» стандартбредними жеребцями, досяг феноменальних успіхів і зберіг свою оригінальність. Повчальний досвід!

Висновки

Аналіз зібраного матеріалу щодо жвавості та скороспілості орловського рисака дає змогу зробити такі висновки:

поліпшення коней цієї породи слід здійснювати як чистопородним розведенням, так і схрещуванням із чистокровою верховою та американською рисистою породами у форматі французького зразка або ж обґрунтованого власного;

для 2-2,5-річного молодняка доцільно запровадити пропускний стандарт жвавості на 1600 м 2.30-2.25, що змусить господарства на належному рівні готувати молодняк для подальших іподромних випробувань, інтенсивніше використовувати жеребців, які дають жвавий та скороспілий приплід, наприклад запорізького заводу Уклон, і таким чином поліпшувати в породі ці селекційні ознаки; у родоводах

рисаків вищого гатунку (клас 2.05) переважають інбредні підбори - 104 голови із 124. або майже 84%; проте у переважної більшості рисаків цієї групи (62,5%) коефіцієнт гомозиготності не перевищує 1,78% за Райтом;

у селекційних програмах недалекого майбутнього доцільно використувати інбридинг на видатних кобил, таких як дібрівські Приданниця – мати Ліона 2.00,1; 4.13,5 і Кам'янка - мати жеребців Каток 2.03 і Крик 2.04,8; пермські Крутізна - її син Ковбой 1.57,2 - абсолютний рекордист породи, Кіпр 2.03,5 - видатний плідник і Дрофа, яка дала Дротіка 2.02,6 і Дробовика 2.05, а також алтайську Жалость, лозівську Іву та ін.

Список літератури

1. Бочкарев К.П. Эволюты рекордов лошадей орловской рысистой породы // Коневодство и конный спорт - 1991. - X» 10; II; 12.
2. Владыкин Н А. Очерк русско-американского коннозаводства. Госплемкнига рысистых лошадей - Т. 3. Жеребцы - М ВНИИ коневодства. 1935. - С. 9-322.
3. Записки, заявления, доклады и прочее о сохранении породы орловских рысаков и свободе коннозаводства. - СПб, 1910.
4. Калинкина Г В. Орловский рысак сегодня Каталог рысаков орловской породы класса 2.10. - М : ВНИИ коневодства. 2006. - С. 3—14
5. Каталог орловских рысаков класса 2.10. - М, 2006. - 108 с. и каталог рысаков класса 2.05 (орловские и русские). - М., 2005. - 88 с.
6. Парфенов В.А. Орловский рысак - 225 лет побед и поражений //

Конный мир - 2001. -X» 6.-С. 10-16.

7. Ползунова А.М Французский феномен (о рысаках) // Конный мир - 2002. - Xв 5. -С. 45-51.

8 Рождественская Г.А. Орловский рысак. - М Аквариум, 2003. - 160 с.

9. Свечин К Б. Индивидуальное развитие сельскохозяйственных животных. К.: Урожай. 1976. - 186 с

Изучали скороспелость орловских рысаков различного класса резвости и уровень инбридинга в их родословных.

Рысак, иноходец, скороспелость, резвость, метис, линия, стандартбредная порода.

Precocity of ortovski trotters of different speed classes and inbreeding rates has been studied.

Trotter, ambler, precocity, speed, half-breed, line, thorough bredbreed.